

Eurooppaa Venäjällä ja Venäjää Helsingissä

Helsingin yliopiston Metsätalossa 28.–30.8.2007 järjestetty *Evropa v Rossii – Europe in Russia*-konferenssi kokosi yhteen useampia eri projektien puitteissa tehtyjä tutkimuksia ja tutkijoita. Kyseessä oli Helsingin ja Tarton yliopistojen venäjän kirjallisuuden ja kulttuurin tutkijoiden 11. yhteisseminaari, jonka organisoijina toimivat Helsingin yliopiston Slavistiikan ja baltologian laitos sekä vuodesta 2004 käynnissä ollut Suomen Akatemian rahoittama projekti Pietari / Leningrad: kertomus – historia – nykyisyys.

Jo olemassa olevien projektien vaikutus näkyi monissa esitelmissä, mutta konferenssi ei silti rajoittunut vain aiemmin esillä olleiden aiheiden uudelleen esittämiseen. Kolmipäiväinen konferenssi piti sisällään kaikkiaan 64 esitelmää 18 paneelissa, joten oppialojen, lähestymistapojen sekä aiheiden kirjo oli melkoinen. Vaikka paneelit oli koottu taitavasti teemojen ja/tai aikakausien varaan, oli kiinnostuneella kuulijalla välillä vaikea valita samanaikaisten paneelien joukosta se mielenkiintoisin kokonaisuus. Useimmiten tietyt teemat keräsivät suuren kuulijajoukon, mutta monesti kuulijat kiersivät kuuntelemassa nimenomaan suosikkiesitelmänsä. Osa esitelmistä herätti erittäin vilkasta keskustelua, osa taas jätti kuulijat omiin mietteisiinsä.

Konferenssin aloittivat venäjän kirjallisuuden professori Pekka Pesosen tervetulosanat, joissa käytiin läpi Helsingin ja Tarton yliopistojen yhteisseminaarien jo 20-vuotista taivalta. Varsinainen seminaari alkoi voimallisesti tarttolaisten semiotiikan huipunimien esitelmillä. Tarton yliopiston venäläisen kirjallisuus-

den professori Ljubov Kiseleva luennoi Venäjän ”eurooppalaisten alueiden”, lähinnä Baltian maiden kuvauksista eri aikojen matkakirjallisuudessa ja -oppaissa, tarttolainen semiotiikan professori Peeter Torop Euroopan ja Venäjän kulttuurien kääntämisen mahdollisuudesta sekä nykyään Viron parlamentissa vaikuttava Mihail Lotman antiikin metriikan vastaanoton kysymyksistä.

Toisen session esitelmät pyörittivät poliittisen historian, lähinnä sotien ja kirjallisuuden suhteen ympärillä. Sergei Bogatyrevin (Helsinki) esitelmä käsitteli Iivana Julman ajan itsevaltiuden kulttuurista muutosta, Kirill Osprovatin (Moskova) puolestaan seitsenvuotisen sodan kirjoittelea ja Lomonosovia. Aleksandr Osprovat (Los Angeles) eritteli Tjuttševin ja Roman Leibov (Tartto) Puškinin ”Olegov štšit”-runoja.

Pietarin kaupungin ympärille kietouduttiin jo ensimmäisenä päivänä. Uudesta Seelannista saapunut Aleksandra Smith käsitteli Pietari-myyttiä nykyvenäläisessä kulttuurissa, keskittyen etupäässä Brodskyn yhä tärkeään asemaan nimenomaan pietarilaisena runoilijana. Lisäksi kuulijan huomio kiinnitettiin siihen, miten pietarilaistekstissä yhä edelleen, globalisaationkin myötä, vertaudutaan Eurooppaan, omaa identiteettiä etsien. Nyt nämä pietarilaismyytit ja -tekstit ovat kääntyneet elokuvan kielelle. Jelena Grigorjeva (Tartto) pysyi pietarilaistekstissä ja sen nykyilmenemismuodossa hänkin, mutta käsitteli teeman esiintymistä ulkomainoksissa: miten Pietaria eurooppalaisuuteen avautuvana ikkunana on hyödynnetty monin tavoin mitä moninaisimmissa (joskus maut-

tomissa) mainoksissa, ja miten mainokset ovat omalta osaltaan huomassa uutta identiteettiä massatietoisuudessa. Pietarissa ikkuna ei ole mainoksissakaan pelkkä ikkuna. Jelena Hellberg-Hirn (Helsinki) palasi vanhaan tuttuun potemkinilaiseen teemaan eurooppalaisista julkisivuista ja venäläisistä takapihoista, tällä kertaa pietarilaisteen kautta: miten monien mielestä Pietari Suuri onnistui rakentamaan vain fasadin pääkaupungin, Euroopan väärennöksen, ja miten 300-vuotisjuhlahallussuuden aikaan esiintyi kommentteja ”putinkinilaisista kulisseista”. Pietari-paneelin päätti Maija Könösen (Helsinki) kiinnostava katsaus 1800-luvun venäläiseen ”mielipuolikirjallisuuteen” ja Gogolin vaikutteisiin saksalaisesta romantiikasta, ennen muuta Nuoren Wertherin kärsimyksistä. Saimme tietää, että Gogol oli tietoinen venäläisestä ”wertherianasta” ja oli tässäkin suhteessa edellä aikaansa: hänen Mielipuolen päiväkirjansa oli sekä wertherianan että päiväkirjamuodon parodiaa.

Oxfordissa opettavan Andrei Zorinin esitelmä Mihail Muravjovin kaksoisidentiteetistä (eurooppalainen sentimentalisti ja venäläinen virkamies), Jekaterina Ljaminsin (Tartto) esitelmä Pietarin hovin 1800-luvun alun kulttuurin eurooppalaisista ja venäläisistä elementeistä sekä tarttolaisen Tatjana Stepanišševan esitelmä Eurooppa-teemasta Vjazemskin lyriikassa yhdistyivät yhdeksi paneeliksi, jossa eurooppalaisuus oli keskeisellä sijalla.

Pietari-teema jatkui ensimmäisenä seminaaripäivänä venäläisen kulttuurin marginaalisuusiensa, homoseksuaalisuuden sekä naiskirjailijuuuden vanavedessä. Sekä helsinkiläinen Ulla Hakanen että ex-tarttolainen Jevgeni

Berštein (Portland) käsittelevät esitelmissään Mihail Kuzminia, Kirsti Ekonen (Helsinki) puolestaan Ljudmila Vilkinää, jota on totuttu pitämään Gippiuksen jäljittelijänä. Hakanen vertaili Vjatšeslav Ivanovin ja Kuzminin eri tapoja kokea Pietari, kun taas Berštein luennoi ensimmäisestä venäläisestä homoseksuaalisesta romaanista, Kuzminin *Krylja-teoksesta* ja sen kytköksistä eurooppalaiseen dekadenssiin. Ekosen tausta-ajatuksena oli paitsi dekadenssin aikakausi myös kirjoittavan naisen kulttuurinen asema, jota hän tarkasteli länsimaisten teoreetikkojen (mm. Kristeva, Butler) kautta.

Seminaarin toinen päivä alkoi yhdessä salissa Neuvostoliiton ja Viron sotienvälisen ajan lähinnä poliittisella historialla (venäläinen fasismi Virossa, talvisota Viron venäläisten silmin, sekä 1920–30-lukujen Eurooppa neuvostokirjailijan silmin), toisessa salissa paremmin Euroopan ja Venäjän ”mentaalihistoriallisilla” suhteilla. Aleksandr Dolinin (Wisconsin, Madison) esitelmöi lännen teemasta venäläisten emigranttien teksteissä keskittyen vuosisadan alun eskatologisiin näkemyksiin auringonlaskun Euroopasta. Esimerkiksi Titanic nähtiin symbolisesti Euroopan sivilisaation laivana. Vadim Polonski (Moskova) jatkoi joltisenkin apokalyptisellä ajatuksella puhuessaan Merežkovskin suhteesta yhtäältä Danteen, toisaalta Mussoliniin. Helsingin yliopiston lehtori Gennadi Obatnin luennoi Euroopan, Venäjän ja ”idän” suhteesta vuosisadan vaihteessa ja aikakauden henkisestä ilmapiiristä sodan odotuksineen. Panmongolismien uhkakuvana Venäjällä oli rinnastettavissa panslavismin pelkoon Euroopassa. Krista Berglund (Helsinki) puolestaan otti kantaa kahteen sinänsä irralliseen, mutta usein yhtä lailla esillä olevaan venäläisiä koskevaan myyttiin. Hänen esitelmänsä osoitti, miten

vastoin vallitsevia käsityksiä idea Moskovasta kolmantena Roomana oli pikemminkin eurooppalaista kuin venäläistä syntyperää ja alkoi tulla osaksi venäläistä diskurssia lopullisesti vasta 1800-luvulla, yhtenä panslavismin kulmakivenä. Toinen myytti, käsitys venäläisten orjamaisestä kansanluonteesta, kertoo sekin Berglundin mukaan enemmän länsimaaisista tarkkailijoista itseltään kuin venäläisistä.

Samaan aikaan kun hopeakauteen keskittyvä paneeli käsittelee akmeistien skandinaavisia motiiveja, tai Blokin suhdetta akmeisteihin, Eurooppaa venäläisessä jälkisympoliteisessa runoudessa tai Mandelštamin ”Bachia”, keskityttiin toisaalla mitä uusimpiin Venäjän ja lännen kohtaamispiisteisiin, nimittäin rockiin ja roolipelaamiseen. Peterburg-Leningrad -projektin osallisuus seminaariin näkyi Pietari-teeman ohella myös rock-paneelissa. Tverin yliopistosta saapunut Juri Domanski selvitti 1980-luvun leningradilaisen rockin länsimaista ja kotimaista syntypohjaa sekä sen merkitystä itsemäärittelylle, sille, miten Leningradin rock-musiikki samaan aikaan paitsi määritteli itseään omien tekstiensä kautta, myös liitti itsensä maailmanlaajuiseen rock-traditioon. Moskovalainen Jan Levšenko puolestaan käsittelee neuvostorockin ikonografiaa levynkansien tarkastelun kautta. Yngvar Steinholt (Tromsø) puolestaan esitteli Televizor-yhtyeen Mihail Borzykinin provokatiivista esiintymistä osoituksena konformisminvastaisuudesta. Geir-Tore Brenne (Oslo) antoi havainnollistavan kuvan pietarilaisesta roolipelaamisesta, esimerkkinä Harry Potterin taikamaailman konteksti.

1900-luvun alkupuolelle palattiin Aleksei Remizovin Suomen-kytkösten (pietarilainen Inga Danilova), *Apollon*-lehden (1909–1917) ”eurooppalaisen

projektin” (Pavel Dmitriev, Pietari), sekä Daniil Harmsin läntisten vaikutteiden, mm. suomalaisten sanojen käytön (Aleksandr Kobrinski, Pietari) myötä. Samassa paneelissa kuulija tutustui myös imaginiisti Anatoli Mariengofin ”ulkomaalaisuuden”, ulkopuolisuuden ja ”vieraan profetaan” roolin korostamiseen Tomi Huttusen (Helsinki) esitelmän myötä. Suomi-teema puolestaan oli esillä myös viimeisen seminaaripäivän paneelissa, jossa käsiteltiin Suomen sodan aikaa (Efim Kurganov, Pariisi), venäjän kieltä ja Suomea (Kari Ketola, Helsinki), Oskar Enckelliä (Marina Vituhnovskaja, Helsinki) sekä Tolstoita ja Suomea (Ben Hellman, Helsinki).

Useiden varsin analyttisten ja etupäässä kirjallisuustieteellisten paneelien jälkeen oli virkistävää saada nähdä sekä aiheiltaan että aloiltaan monipuolisempaa Venäjä-kuvaa. Irina Takala (Petroskoi) haastoi pohtimaan Neuvostokarjalan ja erityisesti Petroskoin epäeurooppalaista luonnetta, jonka taustalta löytyy voimakas suomalaisten vaikutus: kansalliset kirjailijat ovat kirjoittaneet usein suomeksi, ja muutenkin suomalaiset emigrantit ovat olleet aktiivisia kaupungin kulttuurielämässä. Amerikan- ja kanadansuomalaiset emigrantit kuuntelivat jazzia ja foxtrotia jo ennen sotia. Ekaterina Protassova (Helsinki) käsittelee eri eurooppalaisia vaihteita venäläisessä pedagogiikassa, Ivor Stodolsky (Helsinki) puolestaan 1980-luvun ”uusien taiteilijoiden” epäpoliittista ja nonkonformatistista radikalismia, sen ja koko kulttuurisen kentän muuttumista – miten 90-luvulla uusi intelligentsija alkoi ”keksiä uudelleen” venäläistä traditiota Mir iskusstvasta lähtien, ja miten erityisesti Pietarin kulttuurimuisti liittyy kiinteästi avant-gardeen. Nora Buks (Pariisi) siirsi katseen vieläkin uudempaan aikaan, 1990-luvun lopulta lähtien yhä

keskeisempään asemaan nousseeseen venäläiseen glamouriin, joka näkyy paitsi lehdissä myös kirjallisuudessa.

Yksi viimeisen seminaari-päivän paneeleista omistettiin kokonaan näyttämön Tšehoveille (länsimaisen filosofian vaikutus Mihail Tšehoviin, toisaalta Tšehovin näytelmien venäläisistä ja eurooppalaisista sovituksista), kun taas toinen samanaikainen paneeli keskittyi eri taiteen muotojen Eurooppa-kytköksiin. Roman Timentšik luennoi eurooppalaisen maalaustaiteen ja venäläisen runouden kytköksistä, Elina Viljanen puolestaan musiikkitieteilijä Boris Asafjevistä.

Niin ikään Brodsky sai luonnollisesti oman paneelinsa: hänen tuotantonsa ”Euroopan-karttaa” käsittelee Denis Ahapkin, kun taas Sanna Turoma harjoitti perin pohjaista runoanalyysiä tarkastellessaan runoilijan Žukovin muistopuhetta suhteessa Deržavinin muistopuheeseen Suvoroville, laajentaen aiheen venäläiseen ja neuvostoliittolaiseen ”imperiaaliseen diskurssiin” sekä sankarillisen maskuliinisuuden esittämiseen.

Kokonaisuudessaan konferenssi jätti kuulijalle äärimmäisen monipuolisen ja monitasoisen kuvan paitsi Euroopasta Venäjällä myös venäläisestä ja eurooppalaisesta Venäjän-tutkimuksesta, sen aihepiireistä, oppialoista sekä metodeista. Erityisen mieluista oli uudelle kuulijalle se, että monografoista ja artikkeleista tutut tutkijanimet saivat nyt kasvat esitelmien ja keskustelujenkin

kautta. Toisaalta oli selkeää, että esitelmät oli tarkoitettu tutkijoille ja venäläisen kultuurihistorian asiantuntijoille: oletus oli, että yleisö tuntee jo valmiiksi käsitellyt henkilöt ja teemat – johdattuksia aiheisiin tai käsiteltyihin kirjailijoihin ei juuri ollut.

Luennoitsijoiden kirjo oli luonnollisesti monitasoinen, samoin kuin käsittelytapojenkin. Seminaarin suuren mittakaavan yhtenä etuna voikin pitää sitä, että välillä hyvinkin pikkutarkka tutkimus sai kohta rinnalleen laajempaa yleistämistä kulttuurisista prosesseista. Niin ikään siirtyminen hetkessä korkeammasta kulttuurista andegraundin rajanvetoihin antoi melkoisesti pohdinnan aihetta venäläisyyden ja eurooppalaisuuden rajojen vetämisestä – tai pikemminkin rajojen puuttumisesta – sekä siitä, miten venäläiset ovat nähneet Euroopan, miten eurooppalaiset Venäjän.

Ainakin paneelien seuraamisen jälkeen voi olla vakuuttunut siitä, että Venäjä ja Eurooppa ovat olleet, ovat, ja tulevat olemaan kiinteässä suhteessa toisiinsa – kuten myös Venäjätutkijatkin. Huolimatta siitä, että konferenssin lukuisat esitelmät oli onnistuttu jakamaan mainiosti teemoittain, muodostui suurimmaksi ongelmaksi se, että yhden kuulijan oli haasteellista olla seuraamassa kahta tai jopa kolmea samanaikaista paneelia. Näin ollen täytyy maltaa odottaa konferenssin julkaisua.

Susan Ikonen

Nuorison ksenofobiasta syvällisesti ja ennakkoluulottomasti

Pietarin valtionyliopiston sosiologian laitoksella järjestettiin 16.–18. maaliskuuta seminaari, jossa käsiteltiin nuorison ksenofobiaa ja rasismia transnationaalisen

tutkimuksen näkökulmasta. Seminaarin organisoijina toimivat Venäjän johtava nuorisotutkimuksen keskus, Uljanovskin valtionyliopiston REGION, sekä

Pietarin valtionyliopiston Saksan ja Eurooppa-opintojen keskus (ZDES, *Zentrum für Deutschland und Europastudien*).

Ajankohtaisempaa teemaa Venäjän nuorisotutkimuksen piiristä on tuskin mahdollista tällä hetkellä löytää. Yhä radikaalimpia muotoja saava kansallismielisyyden kasvu ja etninen suvaitsemattomuus kiteytyvät juuri nuorisoon ja sen piirissä syntyviin ryhmiin. Seminaarin runsaat neljäkymmentä osallistujaa koostuivat asiaan syvällisesti perehtyneistä yhteiskuntatieteilijöistä sekä muutamista nationalismia, ksenofobiaa, rasismia ja nuorisoradikalismia tutkivista lähitieteilijöistä Venäjältä (etnologeista, historioitsijoista ja filologeista). Joukkoon mahtui myös tutkijoita Kazakstanista, Saksasta, Isosta Britanniaasta, sekä Suomesta (me allekirjoittaneet Aleksanteri-instituutista). Tässä mielessä transnationaalinen tutkimus konkretisoitui kirjaimellisesti eri alueita edustavien tutkijoiden kokoontumisena tiettyyn paikkaan.

Transnationaalisuus

Jo seminaarin avajaispuheessa ZDESin johtaja Markus Kaiser tosin problematisoi transnationaalisuuden käsitettä rasismin ja kansallismielisyyden tutkimuksessa ja varoitti käsitteessä piilevästä ”metodologisesta nationalismista”. Sen tilalle hän ehdotti translokaalisuuden käsitettä. Globalisoituvassa maailmassa ja tutkimuksessa tämä on relevantti huomio. Kansaan ja kansalaisuuteen kohdistuvat tutkimukset joutuvat yhä rajummin muuttuviin ympäröiviin konteksteihin ihmisten ja kansojen liikkeessä yhä enemmän. Transnationaalisuuteen kiinnitti huomiota myös ZDES:n Svetlana Jarošenko, joka määritteli seminaarin järjestämisen yhdeksi syyksi juuri aiemman dialogin vaikeuden eri tieteenalo-